

119 il əvvəl bizi deyib gəlmışdı...

"Molla Nəsrəddin" 119 il bundan əvvəl bizi – Azərbaycan xalqını, müsəlman qardaşlarını deyib gəlmışdı. Böyük demokrat yazıçı və görkəmli ictimai xadim Cəlil Məmmədquluzadənin ideyalarından, xalqını, millətini necə görmək istəyindən, dövrün ən müasir inqilabi məsələlərindən danışmağa, din pərdəsi altında min bir oyundan çıxıb milləti cəhalətə sürükləyən "ruhanıların" iç üzünü açmağa gəlmışdi.

"Dəli" də oldu, "Lağlağı" da...

Gəldi və ana dilimizin qayıkeşi oldu. Cəlil Məmmədquluzadə ömrünün sonuna dək doğma dil uğrunda mübarizə apardı. Millət sevdasından "Dəli" olub, "bəlkə millətə bu cür təsir edə bilərəm", – dedi. Bunun yetərlə olma-

türkün açıq ana dili ilə danışram. Mən onu bilirəm ki, türk dili danışmaq eyibdir və şəxsin elminin azlığına dəlalet edir, amma hərdənbir keçmiş günləri yad etmək lazımdır: salınız yadınıza o günləri ki, ananız sizi beşikde yırğalaya-yırğala ya sizə türk dilində lay-lay deyirdi və qulaq ağrısı səbəbine sakit olmurdu. Axırı biçarə ananız size deyirdi: "Balə, ağlama, xorfdan gələr, səni aparar" və siz dəxi canınızın qorxusundan səsinizi kəsib ağlamaqdan sakit olurdunuz.

Hərdənbir ana dilini danışmaq ilə keçmişdəki gözəl günləri yad etməyin ne eybi var?!"

"Molla Nəsrəddin" in əsas qayıesi-ana dili

"Molla Nəsrəddin" fəaliyyətinə ana dilini qorumaqla başlamışdı. Çünkü milləti yuxudan oyatmaq üçün lazım olanları ən ümədəsi dil idi. O, "Dil" ucbatından "Anama de ki, Fatmanın oğlu oldu"nu "Fatmanın oğlu öldü" kimi oxuyub az qala bir ananın üreyini partladan Molla Cəfəri ittihəm etmədi, dilimizi bəyənməyib başqa dildə danışan "Bizim"obrazovanni"lar"ı qofta (küftə) atəşinə tutmadı, "Meymənlər" kimi bir-birini yamsılayıb özgə dildə danışın, Fatmanı "Fatyə", Həsəni "Qasanka" Münəvvəri "Varya" çağırınlara qarşı üşyankar olmadı? "Əlifba" dan söhbət açıb millətin yarısının ərəb, fars, bir yarısının da rus dilində danışmasını sehifələrinə çıxarıb "Molla Nəsrəddin" in münasibətini bildirmədi? Öz dilində danışmayanları qınamaq necə olar ki? Bax, "Molla Nəsrəddin" belə yazmışdı: "... Allah atana rəhmət eləsin, bəs ta hanı türk dili? Qardaş, zarafat deyil ki, dilimizdən

– Izdrasti, bacalusqa".

Vətəndaşlıq qayıesi

Cəlil Məmmədquluzadənin "Azərbaycan" məqaləsi onun vətəndaşlıq qayıesi idi: "Bəzi vaxt oturram və papağımı qarşıma qoyub fikrə gedirəm, özümdən soruşuram ki:

– Mənim anam kimdir?

Öz-özüme də cavab verirəm ki:

– Mənim anam rəhmətlik Zöhrebənu bacı idi.

– Dilim ne dilidir?

– Azərbaycan dilidir.

– Yeni Vətənim haradır?

– Azərbaycan vilayətidir.

– Haradır Azərbaycan?

– Azərbaycanın çox hissəsi İrəndadır ki, mərkəzi ibarət olsun Təbriz şəhərindən; qalan hissələri də Gilandan tutub, qədim Rusiya hökuməti ilə Osmanlı hökuməti daxilindədir

Böyük mırzəcəllüşünas, akademik İsa Həbibbəyli özünün "Cəlil Məmmədquluzadə – Milli İstiqlal ədəbiyyatının sərkərədəsi" adlı məqaləsində Mirzə Cəlil vaxtılı Şah İsmayıll Xətainin qılıncı ilə çəkdiyi Azərbaycan xəritəsini böyük məhərətlə qələmi ilə çizmişdir. "Azərbaycan" məqaləsi Cəlil Məmmədquluzadənin Azərbaycanlıq konsepsiyasının bəyannaməsidir: Cəlil Məmmədquluzadə Azərbaycan xalqı üçün Vətən, millət və ana dilindən başqa nicat yolu olmadığını var-gücü ilə car çəkmişdir. Vətən, millət və dil məsəle-

dığını görəndə düşüncələrindəki "Lağlağı"lıqla anlatmağa çalışdı. "Yox, bundan da fayda olmadığı, bunlarla yene də milləti oyada bilmedim", – deyə fikirləşərən "Molla Nəsrəddin" oldu. Vətənini el-el, oba-oba səyahətə çıxıb hər təbaqə ilə "öz dili" ilə danışmağa başladı, bəlkə oyanalar, bəlkə dəyişələr, – deyə.

Molla Nəsrəddin, aqsaqqal sözü dinlənilən olar, – deyib səni yuxuya getmiş bir xeyli müsəlmani oyatmaqdə ona kömək etməyə çağırılmışdı böyük Cəlil Məmmədquluzadə. Bize Mirzə Cəlidən danış, özündən söhbət aç, necə gəldin, səni necə qarşılıdlar, necə yola saldılar, bundan söhbət et, biz də maraqla dinləyek...

– Cəlil Məmmədquluzadə "bu gün" idi. Milləti isə "dünən"də qalmışdı. Böyük canyanğısı ilə onları səsləyirdi: dünənlərdən bu günləre səsləyirdi. Onu çox gözəl anlayırdım, ona görə də sözünü yere salmağa haqqım yox idi. Geldim, 1906-ci ilin 20 aprelində Mirzə Cəlidə köməye gəldim və onun redaktorluğu ilə iyirmi beş il ərzində fəaliyyətimizi Tiflisdə, Təbrizdə və Bakıda böyük uğurla davam etdirdik. Gəldiyim gün üz tutdum millətə: "Sizi deyib gəlmisəm, ey mənim müsəlman qardaşlarım! O kəsləri deyib gəlmisəm ki, mənim söhbətimi xoşlamayıb bəzi bəhanələrlə ilə məndən qaçıb gedirlər, məsələn, fala baxdırmağa, it boğuşdurmağa, dərvish nağılinə qulaq asmağa, hamamda yatmağa və qeyri bu növ vacib əməllərə. Çünkü hükmələr buyurublar: sözünü o kəsləre de ki, sənə qulaq vermirlər. Ey menim müsəlman qardaşlarım! Zəmanı ki, mendən bir gülmeli söz eşidib ağzınızı göye açıb və gözlerinizi yumub, o qədər "xa-xal.." edib güldünüz ki, az qaldı bağırsaqlarınız yırtılsın və dəsmal ətəkləriniz ilə üz-gözünüzü silib, "lənət şeytanı!" dediniz, o vaxt ele güman etməyin ki, Molla Nəsrəddine gülürsünüz. Ey mənim müsəlman qardaşlarım! Əger bilmek istəsəniz ki, kimin üstüne gülürsünüz, o vaxt qoyunuz qabağınıza aynanı və diqqət ilə baxınız camalınıza. Sözümüz tamam etdim, ancaq bir üzrüm var: məni gərek bağışlayasınız, ey mənim türk qardaşlarım ki, mən siz ilə

"MOLLA NƏSRƏDDİN" JURNALI 119 il

ləri Cəlil Məmmədquluzadə yaradıcılığının əsas sütunlarıdır".

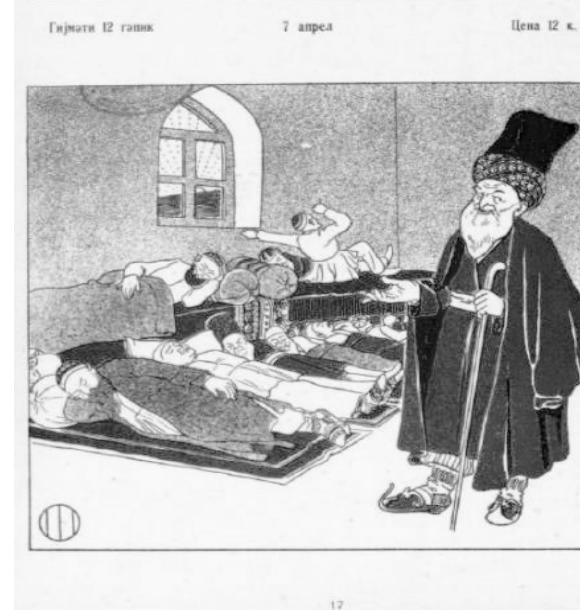
"Molla Nəsrəddin" nə deyirdi?..

Cəlil Məmmədquluzadə qələmi və "Molla Nəsrəddin" ilə birlikdə azad Vətən, xoşbəxt millət naminə axtarışa çıxmışdı. Hələ "Mozalan", "Hop-hop", "Lağlağı", "Hərdəməxəyal" millət, Vətən adına bir qulluq elemək niyyətli rusların "zadaça" dediyi 18 məsələdən ibarət "Təzə telim kitabı" cəm etmişdilər ki, cəmiyyətin bütün eybəcərlikləri bu məsələlərdə öz həllini tapmışdı. Amma nə fayda? Bunları dərk edən kim idi? "Niyə məni döyürsünüz?" – deyib, "Niyə mən dərs-dən qaçdım"ı anlıdanın: – "A mollalar, niyə məni döyürsünüz? Olmaya məndən qorxursunuz? Olmaya qorxursunuz ki, əylib camaatın qulağına bir neçə söz piçildiyam, bir neçə mətləblərdən agah edəm? Olmaya qorxursunuz ki, məcmuəmin vərəqlərini nökerlər samovar alışığı edə-edə və şəkillərini uşaqlar oynada-oynada axırda camaat gözünü açıb bəzi işlərdən xəbərdar ola?" səsinə səs verən kim idi?

"Molla Nəsrəddin" deyirdi ki, "Biz" "Nə vaxt", "Bəs nə vaxt" "Azadiyi-vicdan" olacaq. "Fürsət" tapıb xalqa "Bir para sözər" dinlədib, "Oktyabr kimin bayramıdır?"ı açıqlaya və onlara "İngiləb lazımlı" olduğunu anlıda bileyəcəyik? "İfratın mənfəəti"nin "Tərəqqi əlamətləri" olduğunu "Müsəlman içində gördüklərim"den fərqliliyini sübut edə bileyəcəyik?

"Çox qəribə" idi ki, "Molla Nəsrəddin" defələrlə yazsa da, millətə üz tutub onlara hüquqlarından, azad yaşamağın gözəlliyyindən bəhs etsə də, onun "Nesihət"ini dinleyən yox idi. Lakin mullanəsreddinçilər bu yoldan çəkinmir, yorulmur, usanır, "Müsəlman"lara "Qatiq ağıdırı, qaradırı?" ilə "İsti su-soyuq su"yun fərqini yene də izah edir və bu yolda mübarizəni böyük yanğı ilə davam etdirirdilər.

Molla Nəsrəddin

iyənərik, vəssalam! Uca papaqlıları bir-birinə kağız yazanda yazar: "və nigarani nədarim səvayı əz duri və mofariqəti şoma".

Alçaq papaqlıları da birçə il qorodskoy şkolada uçit eləyəndən sonra küçədə bir iznakomini vstret eləyəndə o saat şapqasını çıxarıb deyir:

119 il evvel bizi deyib gelmişdi...

Əvvəli-Səh-12

Həm yazılarla, həm şəkillərlə

"Molla Nəsrəddin" milləti doğru yola tək yazımaqla deyil, həm də şəkillərlə, karikaturlarla dəvət edirdi. Jurnalın rəngarəng çıxmasında, bəzən şəkillərin, karikaturaların sanki "dil açıb" danişmasında rəssamlar – Əzim Əzizimzadə, Oskar Şmerlinq, İosif Rotterin böyük əməkləri olmuşdur.

Birinci nömrənin üz qabığında həmvətənlərimizi yatmış vəziyyətdə göstərən bir rəsm çəkilib dərc edilmişdi. Bununla da ümumi amal ve məqsəd ortaya qoyulmuşdu: onları oyandırıb söylədiklərinə qulaq asmağı xahiş etmək. Çünkü "Molla Nəsrəddin"i Azərbaycan xalqının min illərdən bəri davam edib gələn dərdləri çox düşündürdü. Bu dərdlər içərisində dini fanatizm daha dəhşətlisi idi. O dövrün cəmiyyətində dini əldə rəhbər tutub bundan yaranan ruhanilərə hər addımda rast gəlinirdi. Onların sayı sanki yağışdan sonra çıxan göbeləklər kimi gündən-güne artırdı. Dinin mahiyyətini bilməyənlərə, bundan suisitifikasiadib camaatin malını tar-mar edənlərə, onları mövhümata sürükləyib elmdən, təhsildən yayındırınlara, azadlığı, intibahı din pərsəsi altında kəsib-doğrayanlara qarşı "Molla Nəsrəddin" öyrənəcək dərəcədə.

Səs salma, yatanlar ayılar, qoy hələ yatsın!

Yatmışları razı deyiləm kimsə oyatsın.
Tək-tək ayılan varsa da haqq dadım
əctən!

Mən salim olum, cümələ cahan batsa da
batsın!

Millet necə tarac olur-olsun, nə işim var?
Düşmənlərə möhtac olur olsun, nə işim
var?"

Na devirdi "Molla Nasreddin?"

"Məscidlərimiz"de "Din"lə, "Dindarlıq"la
məşğul olan dırnaqarası mollaların "Din və
millət"in başına açdıqları oyunlardan danış-
şırdı. "Oruc yeyənlərin və oruc tutanların
hesabı"ndan "Orucu batıl eləyən
şeylər"ədək açıb tökürdü ortaya. Camaat
yoldan çıxarıb günlərlə çölün düzündə
günün altında yağış üçün "Müsəlla" ya vadad
edənlərin fitnə-fırıldağını lağ'a qoyub
gülürdü. "Ruzi-aşura"dan ta "Aşura oğruları"
nın hərəkətlərinədək xalqa bəyan edirdi.
Küçələrdə zəncir vurub özünə zərər verən
"Baş yarmaq"la qanlarını axıdanlara üzüntü
tutub: "Bu gün Kərbəla meydanı
Azerbaycandakı vətənpərvərlik meydanıdır!
Hər kimin ürəyində bir cüzi din, namus
vətən hissi varsa, oranın qeydində qalmalıdır!" – devirdi.

Amma yene də nə fayda? "Molla Nəsrəddin" neşrindən düz 20 il sonra "hələ ayılmayıb", – deyə hayqıranda, qonşunur "Kim ayılmayıb?" sualına "Hələ dəm alır", – dedi: "Ayılmayan həmin mənim millətimdi ki, iyirmi il bundan qabaq mən onu yuxudan goyub qəldim".

Cəlil Məmmədquluzadəni dinsizliklə ittiham edirdilər

Suçları, külə qurd, mığmığ, mözələni bülərin cümləsinə sitayış edin!...Mən də mollayam, siz də molla. Amma mən müsəlman qardaşlara deyirəm: ey müsəlmanlar, gözünüzü açınız, mənə baxınız; amma siz mollalar deyirsiniz: ey müsəlmanlar, gözünüzü yumunuz, mənə baxınız....Mən də mollayam, siz də mollasız. Amma bir balaca təfəvütü budur ki, mən heç olmasa bir parça qalın kağız üstüne bir neçə nağıl-nuğul yazıb ilan-qurbağa şəkli çəkirəm ki, oğul-uşaq şəkillərə baxıb gülsünlər və nökərlər kağızını alışq edib, asanlıq ilə ocağı yandırsınlar... Siz mollalar deyirsiniz:

"Molla Nəsrəddin" Azərbaycanda milli satirik mətbuatın və tənqidçi-realist ədəbiyyatın əsasını qoymuşdu. Mirzə Ələkbər Sabir, Məmməd Səid Ordubadi Əbdürəhim bəy Haqverdiyev, Əli Nəzmi Əliqulu Qəmküsər, Mirzəli Möcüz Şəbüstər kimi görkəmlı sənətkarları öz ətrafında toplayan dərgi açıq söz söyləyirdi, düz yox, göstərirdi. Yalanı qamçılayırdı, haqsızlığı kəsirdi, ədalətsizliyə meydən oxuyurdu, firıldاقılara müharibə elan edirdi. Məqsəd dövrün ziyanlarının düşüncələrindək Azərbaycanı görmək idi. Azərbaycan xalqı

nı, millətini hər xalqdan, millətdən öndə gör-mək idi. Onları fanatizm, mövhumat gırda-bında yox, inkişaf, intibah yollarında görmək idi. Elə bütün bunlara görə də məlum qüvvə-lər Mirzə Cəlili dinsizliklə, "Molla Nəsrəddin"i Allahsızlıqla damğalamaq istə-virdilər.

Gelin, görək, o, necə Allahsız idi ki, ədəbiyyat aləmi ilə tanışlışa böyük İslam şairi, dahi Məhəmməd Füzulinin əsərləri ilə başlamışdı? O necə Allahsız idi ki, "Molla Nəsrəddin" jurnalının adının "Allahsız" adı ilə əvəzlənməsinə qəti şəkildə etiraz edib, "Allah olmayan yerde mən yoxam", – demişdi? O necə Allahsız idi ki, yaşıdagı ev dəfələrlə axtarışlara məruz qalmışdı? Nə axtarırdılar. "Allahsızın" evində?

"Molla Nəsrəddin" bu və digər səbəblər dən də yeni dövrün sərt tənqid, qınaq və təqiblərinə məruz qaldı. Azərbaycan Xalq Cumhuriyyətinin yaradılmasında əvəzsiz xidmətləri olan, sovet dövrü kimi ağır rejim-də təzyiqlər altında işini davam etdirib sözünü deyə bilən, milli şüuru formalasdırı jurnal 1931-ci ildə öz fəaliyyətini dayandırdı. 1932-ci ildə isə böyük mütəfəkkir-yazıcı Cəlil Məmmədquluzadə dünyasını dəyişdi. Elə Mirzə Cəlilin jurnalın nəşrinin dayandırılmasından cəmi bir il sonra ölümünə səbəb ona qarşı haqsızlıqlar, sehv başa düşülməsi oldu. O, bu haqsızlıqla dözə bilmirdi. Hələ neçə-neçə nəşr olunmamış gözəl əsərləri də var idi ki, hamısını yandırdı. Kaş ki əsərləri ni yandırarkən onun üzündəki "Od əllərimi, qəlbimi, yoxsa əsərlərimi yandırır?" ifadəsi-ni çörən olardı.

...Beli, tek Mirzə Cəlil deyil, Nəsimilər, Füzulilər, Nizamiler, Vaqiflər, Sabırılar – yüzlərlə şair və yazarlarımızın eksəriyyeti dövründə düzgün başa düşülməyib. Çünkü Azərbaycan iştahasında olanlar xalqı, milləti əsrlərle doğru yoldan döndərməye çalışıblar. Şükürlər olsun ki, əsrlərin mücadilə və mübarizəsi öz bəhrəsinə verib, Azərbaycan müstəqil respublika olub. Dünyada tanınıb, inkişaf etmiş ölkələr sırasında yer alıb. Qızılı toprağın içerisinde də öz parlaqlığını saxlaşdıği kimi, Mirzə Cəlil kimiləri də xalq milli yaddaşının dəyər genofondunda saxlaya bilib. Onların hər biri qiymətini alıb, xalqın mənəvi irsinə çevriliblər. Budur, Cəlil Məmmədquluzadə haqqında Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyevin dəyərli fikirləri.

"Cəlil Məmmədquluzadə öz yaradıcılığı ilə, əsərləri ilə, publisistikası ilə, böyük mətbuatçılıq fəaliyyəti ilə Azərbaycan xalqının milli oyanışında, milli dırçəlişində əvəzsiz rol oynamışdır. Xalqımızın milli şürurunun formallaşmasında məhz "Molla Nəsrəddin" jurnalının və Mirzə Cəlilin fəaliyyətinin rolü misilsizdir". 2019-cu ildə Cəlil Məmmədquluzadənin 150 illik yubileyinin qeyd edilməsi haqqında ölkə Prezidentinin Sərəncamı, böyük ədibin ayrı-ayrı illerdə keçirilən yubileyləri, Bakıda və doğulduğu doğma Naxçıvanda ev-muzeylərinin yaradılması, Nehrəm və Cəlilkənd kəndlərinde xatirə muzeylərinin açılması, heykəlinin ucaldılması, teatr, muzey, şəhər, qəsəbə, kənd və küçələrə adının verilməsi, əsərlərinin sehnələşdirilməsi, külliyatının dəfələrlə, hətta latin qrafikası ilə nəşri, kitabxanalara hədiyyə edilməsi, onun ölməz irsine sonsuz sevgisinin savşığının göstəriciləridir.

Sevgilini, saygının göstəricilərindir. Ey Şərqiñ müdrik ağsaqqallı Molla Nəsrəddin! Naxçıvanda illerdir ki, mirzəcəlilişünaslıq məktəbi fealiyyət göstərir. Bu məktəbin banisi akademik İsa Həbibbəyli yazır: "Böyük Cəlil Məmmədquluzadənin redaktorluğu ilə nəşr edilən məşhur "Molla Nəsrəddin" jurnalı Azərbaycan tənqidçi realizm ədəbiyyatının ideya-sənet cəbbəxanasıdır. Mübariz ideyalarına və qətiyyətli mövqeyinə görə "Molla Nəsrəddin" jurnalı Azərbaycan xalqının istiqlal kitabına çevrilmişdir".

Kaş ki gəlib sizin qələmlə becərdiyiniz, bizlərin isə qanla cüçərtdiyimiz istiqlalımızı görə bilerdiniz. Kaş ki yaralarınıza məlhəm olacaq ana dili həqqunda qanunlarımızla

ılaçaq ana dili haqqında qanunlarınıza tanış ola, ana dilinə ucaldılan abidələrimizi görə bilerdiniz. Həmfikirlərinizi, nəşr olunan çoxsaylı qəzet və jurnalları, onlara verilən söz, mətbuat azadlığını görə bilerdiniz. Şəhər, qəsəbə, kəndlərimizdə uşaqların oxuduqları məktəbləri, respublikamızdakı ali məktəblərdə, xarici ölkələrdə təhsil alan gənclərimizi, gəncliyimizin intellektual səviyyəsini görə bilerdiniz. Kaş ki ölkəmizdəki dini tolerantlığı, sizin yaralı yeriniz olan Aşura günlərində qanvermə aksiyalarının xalqın neçə-neçə övladına həyat verdiyini görərdiniz. Kaş ki görə bilerdiniz: bir əsr öncəkindən cox fərqli bir əsr sonrası

Mətanət Məmmədova